

Struktura referująca „pan / pani + imię” w tekstach czasopism wydawanych po polsku w Ukrainie

Alla Krawczuk

Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki

Ivan Franko National University of Lviv

ul. Uniwersytecka 1, 79000, Lwów, Ukraina

Email: alla.kravchuk@lnu.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4087-3562>

Zainteresowania naukowe: polszczyzna w Ukrainie, grzeczność językowa, frazeologia onomastyczna

Research interests: Polish language in Ukraine, linguistic politeness, onomastic phraseology

Streszczenie. Celem artykułu jest analiza funkcji struktury referującej „pan / pani + imię” w tekstach informacyjnych prasy polskojęzycznej w Ukrainie w pierwszym dwudziestolecu XXI wieku. Z badań wynika, że w intencjach nadawców reprezentujących miejscowe środowiska polskie funkcje tych struktur zawsze są związane z wyrażaniem grzeczności, to znaczy nie jest realizowany charakterystyczny dla standardowej polszczyzny „schemat pozbawienia tytułu” za pomocą dodawania do nazwy własnej w tekście narracyjnym słów „pan” lub „pani”. Najliczniej reprezentowaną grupą referentów badanej struktury są członkowie miejscowej wspólnoty polskiej, niezależnie od ich statusu. Czytelnik będący członkiem lokalnej wspólnoty odbiera te formy jako grzeczne, odbiorca zewnętrzny może je interpretować jako naruszające etykietę językową (niestosowne, nazbyt poufale), szczególnie jeśli wypowiedź dotyczy osoby mieszkającej w Polsce – powszechnie znanej lub o wysokim statusie.

Słowa kluczowe: grzeczność językowa; struktura referująca „pan / pani + imię”; język prasy; język polski w Ukrainie.

Reference Structure “pan / pani + imię” in Periodical Texts Published in Polish in Ukraine

Abstract. The article’s author analyzes the function of the reference structure „pan / pani + imię” in the information texts of the Polish-language press in Ukraine in the first twenty years of the 21st century. The research shows that in the intentions of the speakers representing local Polish communities, the functions of these structures are always related to the expression of politeness. That is, the “scheme of title deprivation” characteristic of the general Polish language is not realized by adding the words “pan” or “pani” to the proper name in the narrative text. The members of the local Polish community, irrespective of their status, are the most numerous group of speakers using the analyzed structure. The reader, a member of the local community, perceives these forms as polite, and the external recipient may interpret them as violating the language etiquette (inappropriate, too familiar), especially if the hero of the statement is a Pole from Poland or a well-known person with high status.

Keywords: linguistic politeness; reference structure „pan / pani + imię”; language used in press; Polish in Ukraine.

Submitted 8 November 2022 / Accepted 10 February 2023

Įteikta 2022 11 08 / Priimta 2023 02 10

Copyright © 2023 Alla Krawczuk. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium provided the original author and source are credited.

Wprowadzenie

Formy grzecznościowe występujące w tekstach czasopism wydawanych w języku polskim w Ukrainie były już częściowo analizowane (Krawczuk, 2012, 2018; Kravchuk, 2019), jednak **przedmiot badawczy** niniejszego artykułu – struktura referująca (tzn. nieadresatywna) „pan / pani + imię” (dalej: SR P+I) – był przedstawiany jedynie fragmentarycznie jako jedna spośród właściwości polskiej etykiety językowej w prasie. Pojedyncze realizacje SR P+I pojawiły się wśród przykładów ilustrujących normatywne aspekty języka prasy wydawanej po polsku w Ukrainie (Krawczuk, 2014). Ogólny zarys problematyki prasowych struktur referujących z wyrazami *pan / pani* w połączeniu z różnymi antroponimami (nie tylko imionami) i rzeczownikami tytułarnymi zawiera osobny artykuł (Krawczuk, 2013), jednak dostępny wówczas niewielki materiał źródłowy umożliwiał jedynie wstępny opis zjawiska. Dokładniej zostały zbadane funkcje struktur referujących, w których wyrazy *pan* lub *pani* połączone są z nazwiskiem lub imieniem z nazwiskiem (Kravchuk, 2013), jednak ich właściwości różnią się od cech SR P+I będącej przedmiotem niniejszych rozważań. Zatem dotychczasowy **zakres** badań nad SR P+I był niewystarczający i wciąż wymagał dogłębnej analizy na reprezentatywnym materiale.

Celem badań jest ukazanie zakresu użycia SR P+I oraz wyjaśnienie specyfiki pełnionych przez nią funkcji w tekstach informacyjnych czasopism polskojęzycznych w Ukrainie. Temu celowi podporządkowane są konkretniejsze zadania badawcze: ujawnienie częściowej oraz rzadziej występujących grup desygnatów, których dotyczy SR P+I; próba zrekonstruowania illokucji stosowanych przez nadawców form realizacji SR P+I – m.in. na podstawie odniesienia się do warstwy językowo-kulturowej języka ukraińskiego jako źródła wpływu na polszczyznę w Ukrainie oraz wyników badań nad świadomością językową osób polskiego pochodzenia w Ukrainie w zakresie form grzecznościowych (Krawczuk, 2019); próba zmodelowania potencjału perlokucyjnego SR P+I z perspektywy odbiorców zewnętrznych wobec wspólnoty, w której funkcjonuje, czyli Polaków mieszkających w Polsce. Jednym z zadań uzupełniających, opierającym się na uwzględnieniu dotychczasowych wyników badań nad strukturami referującymi z wyrazami *pan / pani* zawierającymi inne leksemy niż autonomiczne imię (przede wszystkim samo nazwisko, por. Kravchuk, 2013), jest ujawnienie na ich tle specyficznych cech SR P+I.

Materiał badawczy stanowią SR P+I – nazwy osób, których dotyczy wypowiedź – realizowane w informacyjnych tekstach czasopism wydawanych w Ukrainie w języku polskim w ciągu pierwszych 20 lat XXI w.¹: „Gazeta Lwowska” (Lwów), „Lwowskie Spotkania” (Lwów), „Kurier Galicyjski” (Lwów), „Dziennik Kijowski” (Kijów), „Mozaika Berdyczowska” (Berdyczów), „Gazeta Polska” (Żytomierz), „Słowo Polskie” (Winnica),

¹ Nie wszystkie spośród wymienionych tytułów ukazywały się w ciągu całego tego okresu, np. „Gazeta Lwowska” przestała być wydawana w 2007 roku, a „Gazeta Polska Bukowiny” zaczęła się ukazywać w roku 2007, „Monitor Wołyński” – w 2009.

„Gazeta Polska Bukowiny” (Czerniowce), „Monitor Wołyński”² (Łuck). Analizie poddano ok. 350 przykładów pochodzących z ponad 600 numerów czasopism.

Funkcje SR P+I są analizowane w odwołaniu z jednej strony do normy i częściowo uzusu w zakresie ogólnopolskiej etykiety językowej, a z drugiej strony – do normy i zwyczajów komunikacyjnych w języku ukraińskim.

Nowością proponowanych badań jest uwzględnienie nieanalizowanego dotychczas w perspektywie pragmalingwistycznej obszernego materiału językowego o dużym zasięgu geograficznym i chronologicznym. Niniejsze rozważania mają **znaczenie** zarówno dla pogłębiania badań nad polszczyzną osób polskiego pochodzenia w Ukrainie, jak i dla dydaktyki polonistycznej, zwłaszcza w zakresie nauczania języka polskiego Ukraińców.

1. Część podstawowa

1.1. O strukturach referujących z wyrazami „pan” / „pani” w polszczyźnie w Polsce

Realizacje SR P+I w tekstach narracyjnych nie były, o ile autorce wiadomo, przedmiotem rozważań naukowych na szerokim materiale empirycznym polszczyzny standardowej³, gdyż z reguły w jej neutralnych tekstach nie występują. W językoznawstwie polskim omawia się funkcje używanej w tekście narracyjnym struktury, w której słowa *pan* lub *pani* łączą się przede wszystkim z nazwiskiem. Pisze na ten temat Marek Łaziński (2000, s. 33–35; 2006, s. 88–91; 2015, s. 83–85). Wspominają o tym, m.in. w kontekście dydaktycznym, inni badacze (np. Grybosiova, 2003, s. 63; Kita, 2005, s. 202; Huszcza, 2006, s. 113; Sosnowska, 2006, s. 129–130; Skudrzyk, 2007, s. 113–114; Marcjanik, 2009, s. 205; Zdunkiewicz-Jedynak, 2021, s. 68). Tezy tych wywodów można streścić następująco: w tekstach narracyjnych, a w szczególności informacyjnych, nacechowanych oficjalnością przekazu, nie powinno się poprzedzać nazw własnych osób, o których się pisze, słowem *pan* lub *pani*. Ich używanie w tego typu sytuacji jest co najmniej zbędne, ale też – co istotne – może mieć negatywne skutki pragmatyczne, szczególnie jeśli chodzi o strukturę z autonomicznym nazwiskiem („*pan / pani* + nazwisko”). Wyrazy *pan* i *pani* (jak i realizowane w liczbie mnogiej odpowiedniki *panowie*, *panie*, *państwo*), używane w pisanych tekstach narracyjnych w składzie struktur referujących przed nazwami desygnatów, tracą swoją pierwotną funkcję „uszanowania” nosiciela nazwy. Aldona Skudrzyk

² Na końcu artykułu podano skróty nazw czasopism, które są używane w niniejszym tekście, oraz adresy internetowe periodyków dostępnych w sieci.

³ Badając honoryfikatywność struktur referujących w ustnym dyskursie medialnym prowadzonym w języku polskim na Litwie, Irena Masojć (2020) nie odnotowuje przykładów typu „*pan / pani* + imię”. Pojawiają się one jednak w litewskojęzycznych tekstach internetowych, w których mają charakter podniosły i mogą dotyczyć osób reprezentujących wysokie stanowiska państwowe (np. *ponia Angel* – o kanclerz Niemiec, *ponia Alma* – o małżonce prezydenta Litwy) (Masojć, 2008, s. 153). Zgodnie z obserwacjami I. Masojć: „Połączenie tytułu [honoryfikatywnego *pani* – przyp. aut.] z imieniem pozwala w języku litewskim wyrazić jednocześnie różne, ale niewykluczające się odcienie emocjonalne: formy honoryfikatywne *ponia* sygnalizują należyty tym osobom oficjalnym respekt, użycie imienia zaś dodatkowo podkreśla serdeczny stosunek i sympatię wobec nich” (Masojć, 2008, s. 154).

podkreśla, że – w odróżnieniu od spełniających wymogi grzeczności form adresatywnych z wyrazami *pan / pani* – użycia referujące zawierające te słowa (np. *Pani Bajerowa w artykule...; Jak to sformułował szanowny pan recenzent...*), mające w języku młodych ludzi naturę hiperpoprawną, mogą powodować efekt niezamierzonej ironii (Skudrzyk, 2007, s. 113–114). Badaczka pisze o niesłusznym przenoszeniu formuł adresatywnych z wykładnikami honoryfikatywności *pan* lub *pani* „niewątpliwie niosących dystans, prestiż i asymetrię w kontaktach bezpośrednich” na sytuacje referujące, „w których ów prestiż, dystans i asymetrię wyraża właśnie brak formuły PAN/PANI” (Skudrzyk, 2007, s. 114). Zatem poprzedzanie słowami *pan* lub *pani* nazw antropomicznych (przy czym nie tylko autonomicznych nazwisk, ale też imion z nazwiskami) czy też rzeczowników tytułarnych w tekście informacyjnym może być odbierane, zgodnie z zasadami polskiej grzeczności językowej, jako dążenie nadawcy do zmniejszenia stopnia oficjalności wypowiedzi. Słowa *pan* i *pani* w strukturach referujących mogą sygnalizować z jednej strony chęć podkreślenia przez nadawcę jego bliskich, prywatnych relacji z osobą, której dotyczy wypowiedź, a z drugiej mogą działać jak kwantyfikator „jedna osoba z wielu” (tzn. bohater wypowiedzi staje się tylko „przeciętnym” przedstawicielem w szeregu homogenicznego zbioru i traci swój szczególny status, dzięki któremu stał się obiektem zainteresowania tekstu – por. w podobnej funkcji przewidziane przez normę poprzedzanie wyrazami *pan* lub *pani* imion z nazwiskami przy odczytywaniu listy „równorzędnych” osób, np. kiedy sprawdza się obecność studentów na zajęciach). W sytuacjach gdy wyrazy *pan* lub *pani* pojawiają się w tekście narracyjnym przed nazwiskami znanych osób czy też tych, które pełnią ważne funkcje i zajmują wysokie stanowiska (np. *Pan Duda powiedział...*), słowa te mogą stawać się wykładnikami pozbawienia stopnia / funkcji czy wręcz deprecjonowania tych osób. Im bardziej znane są osoby, im wyższy jest ich status społeczny, tym bardziej prawdopodobne będzie, że poprzedzanie nazw własnych (a szczególnie autonomicznie użytego nazwiska) słowami *pan* lub *pani* może spowodować ich zdeprecjonowanie. Granica między grzecznością a niegrzecznością w używaniu w polszczyźnie struktur referujących ze słowami *pan / pani* jest jednak subtelna. Stosowanie tych wyrazów bezwzględnie obowiązuje w formach adresatywnych (np. *pani Renato* (nieoficjalnie), *pani profesor*), a już w strukturach referujących potrzeba ich użycia może zależeć od typu wypowiedzi – ustnej lub pisemnej – oraz od charakteru tej drugiej. W komunikacji ustnej ważny jest fakt obecności osoby, o której się mówi⁴. Jeśli jest ona świadkiem wypowiedzi, to słowa *pan / pani* są pożądane (np. *Chcę państwu przedstawić panią profesor Renatę Nowakowską*). Natomiast w oficjalnym tekście narracyjnym słowa *pan / pani* przed antroponimami są zbędne.

Zatem nazwy osób, których dotyczy wypowiedź, w narracyjnych oficjalnych tekstach polszczyzny ogólnej nie powinny, zgodnie z normą, być poprzedzane wyrazami *pan / pani*. Pojawienie się ich przed nazwą desygnatu może skutkować wprowadzeniem do kontekstu nowych – z reguły niepożądanych – treści pragmatycznych – zamierzonych

⁴ Por. o tym fakcie na przykładzie struktur referujących *pan prezydent* lub *pan profesor* (Zdunkiewicz-Jedynak, 2021, s. 68; Pan prezydent, 2022).

lub nieświadomych (jeśli użytkownicy języka mają niewystarczające kompetencje pragmatyngwistyczne).

Interesująca nas SR P+I jako neutralna jednostka oficjalnych tekstów informacyjnych w polszczyźnie ogólnej raczej nie występuje. W niektórych czasopismach w Polsce o wyrazistym kierunku politycznym można dostrzec używanie SR P+I w odniesieniu do przeciwników politycznych, przez co wyrażane jest negatywne do nich nastawienie⁵.

Na tym tle ogólnopolskim rozpatrujemy dalej specyfikę SR P+I w prasie wydawanej po polsku w Ukrainie.

1.2. Analiza SR P+I we współczesnej polszczyźnie prasowej w Ukrainie

1.2.1. Użycie SR P+I w odniesieniu do osób o wysokim statusie społecznym

W odniesieniu do wyróżnionego w tym podrozdziale typu desygnatów w polszczyźnie standardowej możliwe są najbardziej wyraziste realizacje schematu pozbawienia tytułu i deprecjonowania. Dlatego te właśnie konteksty badanej prasy mogą budzić największą wątpliwość interpretacyjnych odbiorców nienależących do wspólnoty polskiej w Ukrainie. Najbardziej ryzykowne pod względem niewłaściwego odbioru są realizacje SR P+I nazywające znaną osobę pełniącą wysoką funkcję państwową⁶ (przykład 1) albo też osobę mającą prestiżowy stopień lub tytuł naukowy (przykłady 2–5⁷), szczególnie profesorski, np.:

- 1) [...] Julia Tymoszenko [...] odwiedziła Lwów. Nie ma ona sentymentów do władz miejscowych, **pani Julii** chodziło o to, by obcować z mieszkańcami. Zdaniem pani Tymoszenko, Lwów jest częścią Europy w Ukrainie. Wspomniała ona także stare czasy, kiedy jej rodzina, przyjeżdżając z Dniepropietrowska do Lwowa, mówiła po powrocie, że przebywała niby za granicą... Pani Tymoszenko uważa, że mieszkańcy Lwowa są szczególnie ludźmi. Gdy tylko **pani Julia** opuściła gmach Rady Obwodowej [...] od razu została otoczona przez kilkuset lwowian. [...] Na Rynku **pani Julia** pogratulowała nowożeńcom, którzy weszli na dziedziniec renesansowy. [...] setki ludzi pędziły na łeb na szyję, by zobaczyć „żywą Julię” (GL 2006, 19 (355))⁸.

⁵ W niepolitycznych zaś tekstach, np. internetowych, SR P+I może się pojawiać jako neutralna w intencjach (choć niezgodna z normą): „Choć Maryla Rodowicz wygląda świetnie, jej znajomi twierdzą, że gwiazda miewa problemy z samoakceptacją. [...] Na szczęście **pani Maryla** nie poddaje się dyktatowi młodości na tyle, by zdecydować się na tak drastyczne kroki, jak operacje plastyczne” (Po co ciągle, 2013).

⁶ Tego typu referencje w badanym materiale są bardzo nieliczne, najwyrazistszy jest przykład (1) dotyczący popularnej na początku XXI w. na ukraińskiej arenie politycznej premier Julii Tymoszenko. Zarejestrowano też realizacje SR P+I na określenie (byłych) pierwszych dam jak np. małżonki ukraińskiego eksprezydenta Wiktora Juszczenki: „Właśnie dlatego Katarzyna Juszczenko powiedziała, że diaspora była zapoznana z Ukrainą poprzez pieśni Wołodymyra Iwasiuka. [...] **Pani Katarzyna** złożyła wyrazy wdzięczności obu siostrom, które zawsze przyjeżdżają do Czerniowiec [...]” (GPB 2019, 143 (725)).

⁷ Ze względu na ograniczenia objętościowe w artykule podawane są tylko wybrane przykłady. Cytaty przytaczane są w oryginale (ale z możliwymi skrótami zaznaczonymi za pomocą nawiasu kwadratowego [...]) bez sygnalizowania odstępstw od norm językowych w zakresie gramatyki, słownictwa, ortografii, interpunkcji.

⁸ W nawiasach po cytatach podawane są: skrócona nazwa czasopisma, rok wydania, numer.

- 2) [o profesorze z Polski:] [...] Kazimierza Feleszki i poprosił go o pomoc. **Pan Kazimierz** zorganizował zaproszenie dla grupy wojsk radzieckich, którzy dyslokowali się w Polsce [...] (GPB 2019, 150 (732)).
- 3) Następnie przewodniczący komisji egzaminacyjnej profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego Jerzy Kowalewski otworzył koperty z testami i zadaniami. Pomagali **panu Jerzemu** doktoranci UMCS w Lublinie – Helena Dawydko oraz Olga Iwanuszek (SP 2013, 3 (8)).
- 4) Pan Oleg Kałakura poświęca oddzielny podrozdział współpracy polsko-ukraińskiej [...] W tym podrozdziale dokładniej pisze **pan Oleg** o działalności ZPU i FOPnU. [...] Zawodowy politolog – dr hab. Oleg Kałakura stwierdza, że [...] (DK 2009, 1 (344)).
- 5) Interesujący wykład przygotowała docent Uniwersytetu Żytomierskiego Snieżana Czerniuk [...] W czasopiśmie „Rocznik Polonijny” [...] **p. Snieżana** opublikowała artykuł o folklorze Żytomierszczyzny [...] Pani docent zachęcała nauczycieli do zbierania folkloru razem z uczniami [...] ⁹ (MB 2005, 6 (65)).

Na szczególną uwagę zasługują przykłady 2–3, w których bohaterami wypowiedzi są Polacy. Nawet jeśli przyjąć, że możliwa jest akceptacja SR P+I stosowanej wobec profesorów i docentów, którzy uzyskali stopnie naukowe i tytuły w systemie ukraińskim – w języku ukraińskim można się do nich zwrócić na „pan / pani + imię”, to już w formach adresowanych do profesorów z Polski obowiązuje użycie odpowiedniego rzeczownika tytułowego, zatem struktury referujące z imieniem zdecydowanie nie są zgodne z normą¹⁰.

Kolejna grupa referentów to ludzie dobrze znani w Polsce, a czasem i na świecie – najczęściej pisarze i artyści, np.:

- 6) Również w 90-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości i osiedlenia się w Warszawie Jarosława Iwaszkiewicza – w Domu Literatury na Krakowskim Przedmieściu, gdzie **Pan Jarosław** latami urzędował jako prezes Związków Literatów Polskich [...] Zorganizowano sesję naukową poświęconą życiu i twórczości Iwaszkiewicza, połączoną z wręczeniem dorocznych nagród imienia Pisarza¹¹ (DK 2009, 5 (348)).
- 7) Primadonna operetki polskiej, Grażyna Brodzińska, jest, jak się okazało, pośrednio związana z naszym miastem. Ojciec **pani Grażyny**, Edmund Wajda, studiował prawo na Uniwersytecie Lwowskim (GL 2006, 17 (353)).
- 8) [...] wybitny kompozytor, dramaturg, muzykolog Bogusław Shaeffer, który urodził się we Lwowie, mógł przyjechać do Lwowa niedawno – dopiero w 2002 roku. [...] Jednak nie to jest najważniejsze w życiu **pana Bogusława** [...] (GL 2006, 8 (344)).

⁹ Jak widać z powyższych cytatów, dodatkowym uzasadnieniem dla używania SR P+I może być dążenie do unikania monotonii stylistycznej – niepowtarzania imienia z nazwiskiem. W odpowiednikach polszczyzny standardowej po prostu można byłoby pominąć nazwę osoby w kolejnych zdaniach, co pozwoliłoby uniknąć powtarzania antroponimu. Z kolei w języku ukraińskim opuszczanie podmiotu gramatycznego jest zjawiskiem o wiele rzadszym niż w polszczyźnie, co staje się podstawą wpływu zewnątrzinterferencyjnego na badaną polszczyznę prasową.

¹⁰ Użycie SR P+I w kontekście 2 można uzasadnić jedynie przeniesieniem relacji poza środowisko akademickie.

¹¹ Kontekst ten, jak i wiele innych, demonstruje próbę ucieczki od monotonii w używaniu tego samego antroponimu, a potwierdzeniem przypuszczenia, że forma *pan Jarosław* nie była w zamiarze nadawcy niegrzeczna, jest następująca, pełna szacunku nazwa, pisana dużą literą – *Pisarz*.

- 9) Dyrygował Roman Rewakowicz (Warszawa) – słynny polski muzyk i kompozytor. [...] **Pan Roman** [...] swoim autorytetem szczególnie wspiera młodych muzyków (GPB 2014, 81–82 (664–665)).

Wśród ludzi bardzo znanych, określanych w badanej prasie za pomocą SR P+I, znajdujemy też np. *pana Jerzego* – Jerzego Giedrojcia (GL 2006, 16 (352)), *panią Andę* – Andę Rottenberg (DK 2010, 6 (373)), *panią Marylę* – Marylę Rodowicz (KG 2013, 6 (178)), *pana Grzegorza* – Grzegorza Gałązkę (KG 2008, 12 (64)) oraz inne osobowości.

Z perspektywy Polaka mieszkającego w Polsce przytaczane konteksty mogą być odbierane jako pragmatycznie nacechowane: nietaktowne bądź niegrzeczne – nieoddające szacunku bohaterowi wypowiedzi. Natomiast nadawcy takich zamiarów illokucyjnych nie mieli.

1.2.2. Użycie SR P+I w odniesieniu do ukraińskich urzędników i osób zajmujących ważne stanowiska

W badanej prasie w bardzo licznych kontekstach ukraińscy urzędnicy lub osoby występujące jako oficjalni (ważni) reprezentanci organizacji, przedsiębiorstw, firm etc. również są nazywani za pomocą form realizujących model SR P+I, np.:

- 10) [...] przewodnicząca Departamentu Kultury Wyższej Administracji rejonowej Natalia Dodiak była zaproszona na scenę [...]. **Pani Natalia** serdecznie powitała obecnych [...] (GPB 2018, 136–137 (718–719)).

Ze względu na obecność w ukraińskojęzycznej przestrzeni komunikacyjnej neutralnych w różnych (nawet bardzo oficjalnych) sytuacjach form adresatywnych „*pan / pani + imię*”¹², dość „łatwo” przekłada się te struktury na polskojęzyczne prasowe użycia referujące dotyczące ukraińskich urzędników. Jednakże w oficjalnej wypowiedzi prasowej nie są one odpowiednie. Należałoby w niektórych tekstach je usunąć, w innych zastąpić inną nazwą osobową (np. *prezes, dyrektor, mer, polityk*) bądź imieniem z nazwiskiem lub samym nazwiskiem osoby.

1.2.3. Użycie SR P+I w odniesieniu do przedstawicieli polskich środowisk w Ukrainie

SR P+I są najczęściej używane – z racji dominujących w czasopiśmie polskiej mniejszości narodowej w Ukrainie treści – wobec przedstawicieli miejscowych środowisk polskich: prezesów, wiceprezesów stowarzyszeń polonijnych, innych działaczy należących do organizacji zrzeszających Polaków, dziennikarzy, w tym redaktorów naczelnych gazet, nauczycieli i dyrektorów polskich szkół średnich i sobotnich, np.:

- 11) I właśnie o tym przypominał licznie zgromadzonym w Domu Polskim gościom Zygmunt Wengłowski, prezes stowarzyszenia. Dokonania **pana Zygmunta** zostały uhonorowane przez żytomierską Radę Obwodową (SP 2012, 5).

¹² Obecnie forma ta skutecznie rywalizuje z tradycyjnym na Wschodzie sposobem zwracania się na „imię + imię ojcowskie”.

- 12) Pomysł zorganizowania tej [...] wystawy wypłynął od Teresy Kulikowicz-Dutkiewicz, wiceprezesa Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie, redaktora naczelnego pisma „Nasze Drogi”. Otaczanie przez **p. Teresę** uwagą i niesienie pomocy ludziom twórczym znane są w środowisku lwowskim (LS 2011, 1).
- 13) Sobotnio-niedzielna szkoła w Beresteczku została zorganizowana przez Stowarzyszenie Kultury Polskiej im. Ewy Felińskiej w 1996 r. Od 2007 roku oddziałem i szkołą kieruje pani Halina Sokalska. [...] W tym roku **pani Halina** ukończyła trzystopniowe studium metodyki nauczania języka polskiego [...] (MW 2009, 4).

Tego typu użycia można próbować uzasadnić chęcią zmanifestowania braku dystansu we wspólnocie polskiej w Ukrainie (nawet wobec osób na stanowiskach kierowniczych), podkreślenia bliskich relacji między członkami wspólnoty. W tej sytuacji działa też chyba czynnik potocznej świadomości, że struktura „*pan / pani + imię*” jest typowo polska¹³, a jednocześnie dochodzi do przeniesienia wzorców ukraińskich.

W analizowanych tekstach informacyjnych używane są także skrócone (zdrobniałe) formy imion poprzedzone wyrazami *pan* i *pani*. Konkretny odbiorca, z perspektywy własnych kompetencji grzecznościowych, w indywidualny sposób odbiera struktury z imieniem skróconym bądź zdrobniałym. Jedni je akceptują, innych mogą wręcz irytować. Tymczasem intencje nadawców wydają się zawsze dobre.

Za pomocą SR P+I z imieniem skróconym (zdrobniałym) często określa się ludzi znanych w środowisku, lubianych, „swoich”, np.:

- 14) [kapela] „Lwowska Fala” organizowana i prowadzona przez pana Edwarda Sosulskiego. Kto nie zna tego pana! [...] Energia bije z **pana Edka** ponad miarę [...] **pan Edek** jeszcze przed każdą piosenką recytuje wiersze Mariana Hemara [...] I wychodzi to Edkowi znakomicie (KG 2008, 18 (70)).

Wiele wspólnot lokalnych ma podobnego znanego bohatera – np. *pana Władzia*, który „recytował, śpiewał” (GL 2003, 3–4 (271–272)); *pana Wilusia*, który jest „prawdziwą legendą życia kościelnego” (MB 2015, 3 (122)) i in.

Imię – skrócone (zdrobniałe) lub pełne – może być na tyle rozpoznawalne we wspólnocie, że staje się, w połączeniu ze słowem *pan* czy *pani*, samowystarczającym do identyfikacji osoby elementem tytułu tekstu prasowego, np.: **Pan Witek** (GL 2006, 20 (356)); *Wspomnienia o pani Tosi* (MB 2016, 1 (124)); *Nowa książka pani Jarosławy* (SP 2013, 8 (13))¹⁴.

¹³ Na ten temat zob. m.in. wyniki ankiet w artykule: Krawczuk, 2019, s. 181. Badania nad świadomością członków wspólnoty polskiej w Ukrainie pokazują, że forma adresatywna „*pan / pani + imię*” jest postrzegana jako powszechnie używana przez Polaków mieszkających w Polsce w funkcji uniwersalnej. Należy zwrócić uwagę, że obecnie w Polsce rzeczywiście szerzy się używanie tej formy w sytuacjach oficjalnych, co może mieć wpływ na świadomość użytkowników polszczyzny w Ukrainie, niezających obowiązujących norm ogólnopolskich w tym zakresie.

¹⁴ Por. też sytuacje, kiedy pierwsza wzmianka w tekście o osobie jest w formie imienia bez nazwiska: „W pięknych słowach wspominała go **pani Tatiana**, polonistka, pracująca w sobotnio-niedzielnej szkole działającej przy organizacji, założonej przez śp. p. Jana” (GPB 2016, 114 (697)).

Tak więc w środowiskach polskich w Ukrainie SR P+I (szczególnie jeśli imię jest zdrobniałe) może mieć funkcję określania referentów jako „swoich” (por.: *Pani Wisia, jak ją zdrobniale nazywano, nie była ani nauczycielką, ani katechetką* (KG 2013, 6 (178)). Wówczas SR P+I ma charakterystyczne swoiste konotacje wspólnotowości.

SR P+I w takich kontekstach do pewnego stopnia może być usprawiedliwiona, jak się wydaje, również przez czytelnika zewnętrznego wobec wspólnoty. Ważne przy tym jest kryterium stopnia oficjalności tekstu, a także charakteru relacji autora z nosicielem imienia (np. gdy relacjonuje ktoś z lokalnego środowiska, kto zna bohatera, być może osobiście, struktura SR P+I jest akceptowalna).

Zdrobniałe imię, jak wykazuje materiał, może dotyczyć nie tylko przedstawicieli małej wspólnoty miejscowej, lecz także Polaków w innych krajach, w tym także w samej Polsce¹⁵, co wydaje się już mniej akceptowalne, np.:

- 15) Redakcją jedyne go polskiego pisma w Mołdawii, miesięcznika „Jutrzenka”, kieruje Helena Usowa (pracująca zawodowo jako programistka w banku) [...]
– Teraz jest to prawdziwy miesięcznik, wydawany regularnie i rozsyłany do największych skupisk Polaków w Mołdawii – mówi **pani Helenka** (LS 2001, 4–5).

1.2.4. Użycie SR P+I w odniesieniu do urzędników i osób zajmujących ważne stanowiska w Polsce

Analizowane w tej części artykułu realizacje SR P+I zyskują o wiele mniejszą akceptację, szczególnie w porównaniu do przykładów z punktu 2.2.3 dotyczących osób ze „swojego” środowiska, gdyż mowa jest o Polakach mieszkających w Polsce, którzy powinni być nazywani zgodnie z zasadami etykiety standardowej, np.:

- 16) [...] do Żytomierskiego Szkoleniowo-Produkcyjnego Zakładu Głuchych (ŻSPZG) zawitał wiceprezes Polskiego Związku Głuchych, Krzysztof Kotyniewicz.
– Powinna to być współpraca partnerska [...] – komentuje swój przyjazd **pan Krzysztof** (SP 2013, 4 (9)).
- 17) On serdecznie przywitał wszystkich na placu i szczególnie szczerze przedstawił wieloletniego dyrektora festiwalu pana Zbigniewa Kowalskiego.
– W tej edycji zaangażowano 14 zespołów z poza granic Rumunii [...] – mówił **pan Zbigniew** (GPB 2019, 147–148 (729–730)).

Niejako na granicy grupy 2.2.4. i 2.2.3. lokujemy użycia dotyczące osób będących konsułami RP lub ważnymi¹⁶ pracownikami konsulatów czy ambasady RP w Ukrainie,

¹⁵ *Pani Halinka* – taką nazwę, dotyczącą osoby będącej doktorem habilitowanym, profesorem jednej z polskich uczelni, zasłyszano przed rozpoczęciem międzynarodowej konferencji naukowej online w trakcie nieformalnej jeszcze komunikacji (której świadkami byli *nb.* wszyscy zgromadzeni uczestnicy konferencji, w tym także z Polski). Nadawcą był mówiący po polsku rektor jednego z uniwersytetów ukraińskich.

¹⁶ Por. jednak o „zwykłych” pracownikach konsulatu: „[dziękujemy] pani konsul z Konsulatu Generalnego RP we Lwowie, Beacie Dęczy-Dobosz oraz pracownikom Konsulatu Generalnego: **Paniom Ludmile, Grażynie i Wiesławie**” (GL 2005, 1 (291)).

gdyż często bywają oni postrzegani jako członkowie wspólnoty polskiej w Ukrainie. W prasie jednak nie odnaleziono wielu przykładów stosowania wobec nich SR P+I, mimo że inne typy struktur referujących (szczególnie „*pan / pani* + imię i nazwisko” lub *pan konsul*) są częste. Przemawia to być może za tym, że nadawcy, przekonani o szczególnym statusie tych osób, nie decydują się na używanie wobec nich¹⁷ SR P+I, choć wyjątki są możliwe:

- 18) [...] odbyło się Spotkanie Opłatkowe Związku Polaków w Borodziance. Spotkanie to zaszczyciła swoją obecnością Attasze Wydziału Konsularnego RP w Kijowie Iga Kaca. **Pani Iga** w imieniu Wydziału Konsularnego w Kijowie przekazała [...] (DK 2017, 12 (559)).

Wnioski

W języku czasopism wydawanych po polsku w Ukrainie w pierwszym dwudziestolecu XXI wieku realizowana jest SR P+I, która nie jest raczej obecna w neutralnych tekstach informacyjnych prasy w Polsce. Jej referentami w badanej polszczyźnie są m.in. osoby posiadające prestiżowe tytuły lub zajmujące ważne stanowiska czy też bardzo znani ludzie ze świata sztuki. Najliczniej zaś SR P+I używana jest w odniesieniu do kierowników lub prezesów różnych organizacji czy przedsiębiorstw, nauczycieli i dyrektorów szkół, urzędników różnych szczebli. Przede wszystkim są to członkowie polskiej wspólnoty komunikatywnej w Ukrainie, rzadziej też Polacy mieszkający w Polsce oraz osoby narodowości ukraińskiej. Dominowanie tych typów referentów jest uzasadnione treścią publikacji w ukraińskiej prasie polonijnej.

Z analizy szerszych kontekstów użycia SR P+I wynika, że nadawcy piszący po polsku nie są raczej świadomi tego, że w polszczyźnie standardowej struktura ta ma charakter spoufalający i że istnieje w języku polskim mechanizm „pozbawiania tytułu” lub deprecjonowania desygnatu nazwy za pomocą poprzedzania jej słowami *pan* i *pani*. Biorąc pod uwagę jedynie honoryfikatywne wartości wyrazów *pan / pani*, autorzy tekstów używają ich przed imionami własnymi z myślą o oddaniu szacunku bohaterom wypowiedzi. Jest to prawdopodobnie związane nie tylko z niezajomością normy pragmatycznej języka ogólnopolskiego w tym zakresie, lecz także z faktem, iż w ukraińskiej przestrzeni komunikatywnej ani SR P+I, ani takie same formy adresatywne nie pełnią funkcji spoufalającej lub poniżającej. SR P+I na tle pozostałych (np. „*pan / pani* + (rzeczownik tytułarny) + (imię) + nazwisko”) postrzegana jest we wspólnocie polskiej w Ukrainie jako typowo polska i prawie zawsze poprawna i grzeczna (być może, trochę za mało dystansująca – por. niewielką reprezentację w badanym materiale przykładów SR P+I odnoszonych do osób piastujących najwyższe stanowiska państwowe czy też np. konsulów RP w Ukrainie, którzy cieszą się wielkim autorytetem w miejscowych środowiskach polskich). Nazywając zaś za pomocą SR P+I przedstawicieli społeczności polskiej w Ukrainie, nadawcy mogą

¹⁷ Z komunikacji ustnej czy też „zapisanej” (na czacie przy spotkaniu online) znane są jednak z autopsji przykłady zwracania się za pomocą form typu *pani Ewo* (do osoby będącej konsulem RP w Ukrainie).

przypisywać tym nazwom konotacje więzi wspólnotowej. Ta cecha szczególnie jest zauważalna w strukturach z imieniem skróconym (zdrobniałym).

Z punktu widzenia czytelników spoza wspólnoty polskiej w Ukrainie ocena grzeczności SR P+I może budzić wątpliwości. Są one tym silniejsze, im wyższy jest status (stopień lub tytuł, pełniona funkcja, zajmowane stanowisko) osoby, której dotyczy wypowiedź. Czytelnik z Polski może postrzegać realizacje SR P+I jako „dziwne”, np. nadmiernie skracające dystans. Może też się domyślać, że te formy językowe są stosowane przez kogoś, kto jest spoza Polski i nieświadomie popełnia błąd. Jednak ryzyko poważnego zakłócenia komunikacji w płaszczyźnie nadawczo-odbiorczej nie jest, jak się wydaje, duże, ponieważ – aby czytelnik wnioskuje, że intencją wypowiedzi jest deprecjacja lub spoufalanie – musiałyby pojawić się inne sygnały tekstowe, które sugerowałyby negatywne zabarwienie komunikatu. W badanym materiale tego rodzaju negatywnych kontekstów SR P+I nie zauważono, choć pojawiły się one w przypadku struktury referującej „*pan / pani + nazwisko*” (Kravchuk, 2013, s. 159).

Podsumowując: wyrażane przez nadawców w badanych tekstach funkcje honoryfikatywne SR P+I odpowiadają zwyczajom językowym czytelnika będącego członkiem wspólnoty polskiej w Ukrainie. U odbiorcy zewnętrznego mogą budzić zastrzeżenia, szczególnie jeśli referentem jest Polak mieszkający w Polsce lub osoba powszechnie znana (publiczna) o wysokim statusie społecznym, jednak nie powodują one raczej niewłaściwego odbioru komunikatu, mimo że nie są zgodne z normą polszczyzny standardowej.

Podziękowanie

Publikacja powstała podczas pobytu naukowego w Instytucie Języka Polskiego PAN sfinansowanego ze środków Polskiej Akademii Nauk (20.04.2022–20.08.2022).

Wykaz źródeł i ich skrótów

DK – *Dziennik Kijowski*. Dostęp: <<https://www.dk.com.ua/archiwum.php>>

GL – *Gazeta Lwowska*.

GP – *Gazeta Polska*.

GPB – *Gazeta Polska Bukowiny*. Dostęp: <<http://bukopolonia.cv.ua/index.php/pl/gazeta-polska-bukowiny>>

KG – *Kurier Galicyjski*. Dostęp: <<https://www.lwow.com.pl/kurier-galicyjski/gazeta.html>>

LS – *Lwowskie Spotkania*.

MW – *Monitor Wołyński*. Dostęp: <<https://monitorwozynski.com/pl/pdf>>

MB – *Mozaika Berdyczowska*. Dostęp: <<https://mozberd.com.ua/>>

SP – *Słowo Polskie*. Dostęp: <<https://slowopolskie.org/gazeta2/>>

Bibliografia

Grybosiova, A., 2003. Formy *ty* i *pan(i)* w kontaktach społecznych [Forms *ty* ‘you’ and *pan(i)* ‘Mr. / Mrs.’ in Social Contacts]. In: *Język wtopiony w rzeczywistość [Language Immersed in Reality]*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 59–64. [In Polish].

Huszcza, R., 2006. *Honoryfikatywość. Gramatyka, pragmatyka, typologia* [Honorable. Grammar, Pragmatics, Typology]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. [In Polish].

Kita, M., 2005. *Językowe rytuały grzecznościowe* [Linguistic Polite Rituals]. Katowice: Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych w Katowicach. [In Polish].

Krawczuk, A., 2014. Norma językowa w prasie polskojęzycznej na Ukrainie (wybrane aspekty) [Language Norms in the Polish Language Press in Ukraine (selected aspects)]. *Postscriptum Polonistyczne* [Polish Postscript], 2 (14), s. 325–354. Dostęp: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-issn-1898-1593-year-2014-issue-2_14_-article-f676cc8c-8998-3c1d-8aec-96cf4f8c8d4d> [Od 06.11.2022]. [In Polish].

Krawczuk, A., 2012. Osobliwości etykiety językowej we współczesnej polskojęzycznej prasie na Ukrainie [Peculiarities of Linguistic Etiquette in Contemporary Polish Language Press in Ukraine]. In: *Kresowe dziedzictwo. Studia z języka, historii i kultury* [Borderlands' Heritage. Studies in Language, History and Culture]. Red. A. Burzyńska-Kamieniecka, M. Misiak, J. Kamieniecki. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, s. 219–229. [In Polish].

Krawczuk, A., 2013. Struktury referujące z wyrazami *pan / pani* w polskojęzycznej prasie na Ukrainie: grzeczność czy niegrzeczność? [Referential Structures with Words *pan / pani* 'Mr. / Mrs.' in the Polish Language Press in Ukraine: politeness or impoliteness?] *Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* [Polish Studies for Foreigners], 20, s. 119–129. Dostęp: <<https://repozytorium.uni.lodz.pl/xmlui/handle/11089/4548>> [Od 06.11.2022]. [In Polish].

Krawczuk, A., 2019. Świadomość językowa osób polskiego pochodzenia na Ukrainie w zakresie używania wybranych form grzecznościowych [Language Awareness of People of Polish Descent Living in Ukraine in the Use of Some Polite Forms]. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* [Dissertations of the Language Commission of the Lodz Scientific Society], LXVII, s. 173–190. Dostęp: <<https://czasopisma.ltn.lodz.pl/index.php/Rozprawy-Komisji-Jezykowej/article/view/693>> [Od 06.11.2022]. <https://doi.org/10.26485/RKJ/2019/67/12>. [In Polish].

Krawczuk, A., 2018. Wybrane formy grzecznościowe we współczesnej polszczyźnie pisanej na Ukrainie (na tle normy ogólnopolskiej) [Selected Polite Expressions in Contemporary Polish Written in Ukraine (Against the Background of the Polish Nationwide Standard)]. *Język a Kultura* [Language and Culture], 28, s. 147–162. Dostęp: <<https://wuwr.pl/jk/article/view/12864>> [Od 06.11.2022]. <https://doi.org/10.19195/1232-9657.28.12>. [In Polish].

Kravchuk, A., 2013. Funktsiinyi struktur *pan / pani* + (imya) pryzvyshche v tekstakh pol's'komovnoyi presy v Ukrayini (na tli zahal'нопol's'kykh norm) [Functions of Structures *pan / pani* 'Mr. / Mrs.' + (name) surname in Polish Language Press Texts in Ukraine (Compared to Polish Nationwide Norms)]. *Problemy slovyanoznavstva* [Problems of Slavic Studies], 62, s. 147–162. [In Ukrainian].

Kravchuk, A., 2019. Specification of Selected Honorifics in Relation to the General Polish Standard in the Written Polish as a Heritage Language in Ukraine (Using the Material of the Polish-language „Gazeta Polska Bukowiny” Periodical). *Acta Universitatis Lodzianensis*, 26, s. 311–327. Dostęp: <<https://www.proquest.com/openview/5f850912715a441a599713148a0e0310/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2046158>> [Od 06.11.2022]. <https://doi.org/10.18778/0860-6587.26.22>. [In Polish].

Łaziński, M., 2015. Grzeczność, niegrzeczność i grzeczność pozorną. Zmiana wartościowania w systemie adresatywnym na przykładzie tytułów *ksiądz* i *siostra* [Politeness, Impoliteness and Ostensible Politeness. Change of Evaluation of Forms of Address: The Case of *ksiądz* 'priest' and *siostra* 'sister']. In: *Niegrzeczność, interakcja, komunikacja. Bydgoskie Studia nad Pragmatyką Językową I* [Impoliteness, Interaction, Communication. Bydgoszcz Studies on Language Pragmatics I]. Red. M. Święcicka, M. Peplińska-Narloch. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, s. 80–92. [In Polish].

Łaziński, M., 2000. Pan ksiądz i inni panowie: wtórna funkcja lekceważąca jednostki *pan* [Mr. priest and other gentlemen: The Secondary Function of Disregarding the Unit *pan* 'Mr.']. Cz. 1. *Poradnik Językowy* [Language Guide], 8, s. 29–38. [In Polish].

Łaziński, M., 2006. *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzaju- płciowa* [About Gentlemen and Ladies. Polish Titular Nouns and Their Gender-Sex Asymmetry]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. [In Polish].

Masoję, I., 2008. Funkcje form honoryfikatywnych *pan / pani – ponas / ponia* we współczesnym języku polskim i litewskim [Functions that Honorific Forms *pan / pani – ponas / ponia* ‘Mr. / Mrs.’ Serve in the Modern Polish and Lithuanian Languages]. In: *Tożsamość na styku kultur. Zbiór studiów* [Identity at the meeting point of cultures. Collection of studies]. Red. I. Masojć, R. Naruniec. Wilno: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, s. 148–160. [In Polish].

Masoję, I., 2020. (Nie)honoryfikatywne sposoby określania znanych publicznie osób w polskim dyskursie medialnym na Litwie [(Non-)Honorific Ways of Referring to Public Figures in the Polish Media Discourse in Lithuania]. *Acta Baltico-Slavica*, 44, s. 26–42. Dostęp: <<https://ispan.waw.pl/journals/index.php/abs/article/view/abs.2020.002>> [Od 06.11.2022]. <https://doi.org/10.11649/abs.2020.002>. [In Polish].

Pan prezydent, 2022 – *Pan prezydent a prezydent. Słownik języka polskiego* [Mr President vs President. Dictionary of the Polish Language]. Dostęp: <<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Pan-prezydent-a-prezydent;17368.html>> [Od 04.07.2022]. [In Polish].

Po co ciągle, 2013 – Po co ciągle ściga się z czasem? [Why is He Constantly Racing Against Time?]. *Styl.pl*, 27 lipca 2013 Dostęp: <<https://styl.interia.pl/gwiazdy/slawni/news-po-co-ciagle-sciga-sie-z-czasem,nId,1002707>> [Od 04.07.2022]. [In Polish].

Skudrzyk, A., 2007. Normy grzecznościowych zachowań językowych (etykieta językowa, *savoir-vivre*, *bon ton*, dobre wychowanie, grzeczność językowa) [Norms of Polite Linguistic Behavior (Linguistic Etiquette, *savoir-vivre*, *bon ton*, Good Manners, Linguistic Politeness)]. In: *Sztuka czy rzemiosło? Nauczycy Polski i polskiego* [Art or Craft? Teach Poland and Polish]. Red. A. Achtelik, J. Tambor. Katowice: Wydawnictwo Gnome, s. 105–122. [In Polish].

Sosnowska, N., 2006. Paradoxy etykiety językowej (wieloznaczność i wielofunkcyjność wyrazów i form) [Paradoxes of Linguistic Etiquette (Ambiguity and Multifunctionality of Words and Forms)]. *Roczniki Humanistyczne. Językoznawstwo* [Annals of the Humanities. Linguistics], LIV, 6, s. 125–134. [In Polish].

Zdunkiewicz-Jedynak, D., 2021. Informacja pragmatyczna w słowniku ortoepicznym. Stan obecny i potrzeby [Pragmatic Information in an Orthoepic Dictionary. Current State and Needs]. *Poradnik Językowy* [Language Guide], 4, s. 58–74. Dostęp: <<http://www.poradnikjezykowy.uw.edu.pl/numery/numer.php?nr=4&rok=2021>> [Od 06.11.2022]. [In Polish].